

ОСВОБОЖДЕНИЕТО НА ЮЖНА ДОБРУДЖА ПО ВРЕМЕ НА ПЪРВАТА СВЕТОВНА ВОЙНА

Радослав Симеонов, София

Участието на България в Първата световна война е продиктувано единствено от справедливия стремеж на българския народ да постигне своето национално обединение, след като по време на Балканските войни, поради ред причини, това не можа да се случи. Началото на Голямата война през лятото на 1914 г. България посреща с неутралитет, но за всички управляващи е ясно, че ако страната иска да реализира своето национално обединение, пасивната позиция на неутралитет не е печеливша. В същото време, докато българският политически елит се колебае в своя избор, за спечелването на България като съюзник се разгаря истинска дипломатическа битка, която продължава близо година. И двете воюващи помежду си групировки – Антантата и Централните сили са наясно с качествата на българската армия. В крайна сметка обаче, решаваща за българския избор се оказва офертата на Германия, която е насочена към сърцевината на българския национален въпрос – македонският, докато предложенията на съглашенските държави са недостатъчно убедителни, условни и без никакви гаранции. На 24 август 1915 г. България подписва съюзен договор с Германия, към който впоследствие се присъединяват и останалите държави от Централните сили – Австро-Унгария и Османската империя. Обвързването на българския национален въпрос с евентуалния краен успех във войната на държавите от Централните сили, се оказва груба политическа грешка на родния политически елит. Независимо от това обаче, българският войник показва чудеса от храброст в тази война, която дълго време бе изцяло игнорирана в историографията и представяна като „завоевателна и империалистическа“. Цели поколения българи бяха лишени от възможността да изпитат естествена национална гордост от високите нравствени и морални добродетели, които демонстрираха българската армия и нейните командири по време на войната.

На 1 октомври 1915 г. две български армии започват бойни действия срещу Сърбия, която по време на Балканските войни заграби Македония, без да държи сметка за етническия произход на населението там. След една блестяща военна кампания, продължила само около 2-3 месеца, сръбската армия е напълно сразена, а Македония е освободена. С това завършва първата фаза от усилията на нашия народ да постигне лелеяното си национално обединение в годините на Първата световна война. През есента на 1916 г. идва редът и за освобождението на Добруджа – люлката на българската държавност, след като става ясно, че Румъния ще се включи в Световната война на страната на държавите от Антантата.

По време на злощастната Междусъюзническа война през 1913 г., възползвайки се от заетостта на България в конфликта срещу нейните бившите съюзници Сърбия и Гърция, заграбили изконни български земи, на 28 юни 1913 г. румънската армия вероломно нахлува в Южна Добруджа. Коварният удар в гръб на северните съседи води не само до заграбването на областта, но и до нещо много повече. Със своите действия на практика Румъния проваля осъществяването на българския национален идеал. За да оправдае наглото заграбване на Добруджа, официалната пропаганда в Букурещ тръби, че с намесата си Румъния „сложила край на една братоубийствена борба“ и че „заздравила мира на Балканите“. Но не така виждат събитията на Балканите безпристрастните европейски журналисти. По думите на един от тях, поведението на

Румъния през 1913 г. прилича на действията на крадец, който ограбва дрехите на човек, хвърлил се да спасява удавник.

Румънската интервенция през лятото на 1913 г. оставя негативен спомен сред цивилното българско население, което е подложено на безогледен грабеж и насилствени реквизиции. На практика тя довежда и до първата национална катастрофа, юридически узаконена от Букурещкия мирен договор от 28 юли/10 август 1913 г. По силата на този договор Южна Добруджа е анексирана от Румъния, като новата граница започва от р. Дунав (на 13 км западно от Тутракан) и завършва на брега на Черно море (на 12 км югозападно от Балчик). България губи своята житница – територия от около 7 700 кв. км площ, с население над 300 хиляди души. Поради тази причина, боевете на Добруджанския фронт през Първата световна война ще бъдат възприемани като едно възмездие за вероломните действия на Румъния през 1913 г. Това е война, което ще бъде водена с изключително емоционален заряд и с огромно въодушевление от страна българските войници и офицери. За своите подвизи в Добруджа, те ще бъдат окуражавани от добилата популярност в навечерието на войната песен „О, добруджански край” на поета Любомир Бобевски и композитора Александър Кръстев, която и ще се превърне в страховит боен марш.

Според съвременните характеристики за водене на бойни действия, сраженията на Добруджанския фронт могат да бъдат окачествени като един своеобразен „блицкриг” („светкавична война“), защото в оперативно и тактическо отношение нашите войски демонстрират недостигнати от никоя друга армия в света висоти. Само за два дни е превзета най-силната опорна точка на противника – Тутраканската крепост, а само за около десетина дни е освободена почти цяла Южна Добруджа. През октомври 1916 г. е овладяна непристъпната, предварително оборудвана от противника Кубадинска позиция, разположена в най-гясната част на Добруджа между Дунав и Черно море (между с. Расово на р. Дунав и езерото Тузла на Черно море). Тук нашите войски ще трябва да се сражават срещу крупни и числено превъзхождащи ги части на един интернационален противник, състоящ се от румънски, руски и сръбски войски. Но въпреки това, само за четири месеца, макар и в силно редуциран състав, войските на Трета българска армия ще успеят да освободят цяла Добруджа до устието на р. Дунав, а противниковите части са поставени на колене, разгромени и принудени да отстъпват панически. Интензивните настъпателни четиримесечни боеве на Добруджанския фронт приключват в началото на януари 1917 г., след което идва ред на позиционните боеве на Дунавския и Серетския фронтове, които продължават до подписване на примирието с Русия и Румъния към края на 1917 г.

Освен това трябва да се подчертае, че Добруджанската кампания на Трета българска армия, представляваща низ от блестящи военни победи над противниците на България, се явяват като втори фронт за нашите войски, които по принцип се сражават от началото на 1916 г. на Южния или Солунски фронт срещу армиите на няколко държави. За да облекчат своя нов съюзник в лицето на Румъния, през август 1916 г. съглашенските войски на Македонския фронт предприемат мощна настъпателна операция, известна като „Чеганска” или „Леринска” операция, която обаче не носи почти никакъв успех на държавите от Антантата. Докато Трета българска армия стремително напредва в Добруджа, нашите войски в Македония водят героични, епохални и кръвопролитни боеве при Каймакчалан, Битоля и при завоя на р. Черна. Есента на 1916 г. ще се окаже най-славната, но и най-кръвавата страница от анализите на българската военна история.

Военните действия в Добруджа ще бъдат белязани и от още една знаменателна подробност. Тук за първи път в нашата военна история ще бъде демонстрирано комбинираното взаимодействие между пехота, артилерия, кавалерия и флот. За първи

път ще бъде осъществен морски десант и за първи път ще се прибегне до използването на „морската пехота”. На Добруджанския боен театър, макар и да доминира числено, Трета българска армия оперира съвместно със съюзническите германски и турски войски, а успешното отблъскване на опита за румънски десант при с. Ряхово в началото на октомври 1916 г. ще покаже, че е възможно да има добро взаимодействие между сухопътните, военновъздушните и военно-речните сили на държавите от Централните сили. Не на последно място трябва да бъде отбелязано, че тук в Добруджа, на изпитание са подложени и морално-психологическите качества на българския войник, който е изправен пред дилемата да се сражава или не срещу своите бивши освободители. Факт е обаче, че през есента на 1916 г. руските войски идват не като освободители, а като агресори, за да подпомогнат румънската армия да задържи заграбената от нея през 1913 г. Южна Добруджа. Следователно, тук на този фронт, българите ще трябва да отстоят правото си на самостоятелно съществуване и на национално достойнство и те ще покажат по най-безапелационен начин, че любовта към Отечеството стои по-високо от признателността към освободителите. За съжаление, дори и в наши дни, се намират различни евтини манипулатори и безродници, които продължават да се опитват да трупат политически капитал от тази страница в българската история и да деформират съвсем съзнателно историческата истина отпреди век.

Освободителният поход на Трета българска армия в Добруджа ще развенчае съществуващия по това време мит за румънците като „по-добри и цивилизовани окупатори”, за разлика от бруталните действия на сръбските и гръцки власти срещу българското население в Македония. Този мит се разсейва още в първите дни на войната, след безогледните кланета и грабежи над беззащитното добруджанско население, извършвани от отстъпващата румънска армия. В безсилието си да окажат противодействие на българските войски, румънците изливат своята злоба върху обикновеното цивилно население – такива са случаите при селата Сребърна и Бабук, при Стожер и жп гарата в гр. Добрич. Вземането на заложници и масовите отвлечения на мирно българско население се превръщат в държавна политика на Румъния. Две седмици преди нейното официално влизане във войната на страната на Антантата, румънските власти предприемат акция по откарването на над 30 хиляди българи от Добруджа в концентрационни лагери в Молдова, повечето от които измират там от глад, мъчения и болести, и само една много малка част от тях успява да се спаси и оцелее. Това е проява на истински геноцид спрямо българския народ, който властите на северната ни съседка отказват и до днешен да признаят, а българските политици, водени от криворазбран интернационализъм, не смеят да коментират и се страхуват да повдигнат този въпрос.

Но най-емблематичната част от кампанията за освобождението на Добруджа са сякаш образите на българските пълководци - харизматични и обаятелни, носители на традиционните нравствени и военни добродетели на нашия народ. За тях историята и досега не е казала всичко, а дистанцията на времето и политическата конюнктура са заличили почти напълно техния ореол. Заради наложената след 9 септември 1944 г. „доктрина на национален nihilism”, над събитията от есента на 1916 почти тегнеше своеобразна информационна възбрана. За тях не беше прието да се говори и пише, а в учебници по история и досега те се споменават лаконично, мимоходом, само с по няколко реда. Малцина са тези, които са чували за бележитите български военачалници като ген. Стефан Тошев – командващ Трета българска армия в Добруджа, за „героя от Тутракан“ и началник на войските, осъществили блестящата Тутраканска операция - ген. Пантелей Киселов, за „освободителя на Добрич“ и командващ на войските от т. нар. „Варненския подвижен резерв“, а впоследствие и на Сборната дивизия - ген. Тодор

Кантарджиев, за „бащата на българската кавалерия” ген. Иван Колев, чийто ореол изгръва именно по добруджанските полета. Роден в Бесарабия, останал встрани от големите победи на българската армия по време на Балканските войни, Колев ще се окаже ключова фигура за положителната развръзка на много от военните операции в Добруджа. В образа на неговата конница, мнозина виждат сякаш възкръсналия дух на Аспаруховите войни. Нямаше да е справедливо, ако военния гений на генерал Колев бе изригнал някъде другаде, а не именно тук по добруджанската шир. Защото Добруджа е люлката на българската държавност отпреди 14 века. Неговата 1-а конна дивизия сътвори поредица от сражения-шедьоври, които остават навеки в анализите на световната военна история и то във времена, когато се счита, че кавалерията вече отдавна е изживяла своето време. Войната в Добруджа нашепва имената на цяла плеяда герои, които останаха навеки в олтарата на националната военна памет. През 1942 г., за да бъде обезсмъртен техния подвиг, десетки селища в областта получават наименования на полкове (Бдинци, Врачанци, Козлодуйци, Рилци, Победа, Ловчанци, Приморци, Варненци, Шуменци и др.) или имена на герои от Добруджанската кампания на Трета българска армия (Генерал Тошево, Генерал Колево, Генерал Киселово, Генерал Кантарджиево, Полковник Свещарово, Полковник Минково, Полковник Савово, Полковник Таслаково, Полковник Дяково, Капитан Димитрово, Поручик Гешаново, Поручик Чунчево, Фелдфебел Дянково, ефрейтор Бакалово и др.) .

На 17 август 1916 г. в Букурещ е подписана Конвенция между Румъния и държавите от Антантата, която задължава румънската армия да настъпи в Трансилвания срещу австро-унгарските войски и да скъса всякакви дипломатически и търговски отношения с държавите от Централните сили. Междувременно е подписана и руско-румънска военна конвенция, която обещава на Румъния руска военна помощ в Добруджа от две пехотни и една кавалерийска дивизия. За тази цел руското командване предвижда създаването на 47-и руски корпус начело с ген. Андрей Зайончковский. В годините след края на Първата световна война той ще се изяви като един от най-добрите руски и съветски военни историци, но боевете в Добруджа ще останат като „черно петно“ в неговата безукорна биография. Руският корпус в Добруджа трябва да е с численост от около 60 хиляди души, но вместо три руски дивизии, той съдържа само две – само една пехотна и една кавалерийска. А вместо третата руска дивизия към него е придадена една доброволческа дивизия, сформирана от славяни-дезертъори на Източния фронт от австро-унгарската армия. В тази дивизия постъпват предимно сърби, но в състава ѝ има още хървати, словенци, чехи и словаци. Тя е сформирана в началото на 1916 г. в Одеса, но вместо на Македонския фронт, развоят на събитията я изпраща на Добруджанския, където тя ще бъде разбита и извадено от строя само за около месец и половина. Ако в началото на боевете нейният личен състав наброява около 18 хиляди души, то след сраженията при Добрич и Кубадинската укрепена линия, към края на октомври 1916 г. от дивизията остават около 2 хиляди души. За неин командир е назначен полк. Стеван Хаджич от Сръбския генерален щаб, а командният ѝ кадър е съставен предимно от сръбски офицери.

На 27 август 1916 г., в съответствие с предварително поетите ангажименти, Румъния официално влиза във войната на страната на Съглашението, обявявайки война само на Австро-Унгария. Така румънците се надяват, че ще избегнат фаталната за всяка армия война на два фронта. Верни обаче на своите съюзнически задължения, Германия, Османската империя и България последователно обявяват война на Румъния. Най-късно това прави България – на 1 септември 1916 г., с няколко дни закъснение.

Планът за военните действия, изготвен от румънската Главна квартира, предвижда с основната част от силите да бъде нанесен удар срещу австрийските войски в Трансилвания, а за операции срещу България е оставена разположената по р.

Дунав и в Добруджа Трета румънска армия под командването на ген. Михаил Аслан. Първоначално тя трябва да води отбранителни боеве на Добруджанския фронт до пристигането на руските войски, след което да започне масирано настъпление към вътрешността на България с последващо овладяване на рубежа Русе – Варна. Силите на противника, съвместно с руските и сръбски войски, възлизат общо на около 142 хиляди души.

В стратегически план румънският Генерален щаб разчита твърде много на новозавладените през 1913 г. градове Тутракан и Силистра, които да предпазват левия бряг на реката от настъплението на българите към Влашката низина. Особено много усилия са хвърлени спрямо Тутракан, който е превърнат в солидна крепост, оборудвана по последната дума на фортификационното изкуство. Крепостта е оформена като полудъга с две укрепителни линии с 15 форта, редути, засеки, телени мрежи и „вълчи ями“. Неслучайно градът е наричан от ген. Аслан „моят малък Вердюн“ и както казва той „всеки, който се опита да го превземе, ще се убоде“.

Но още преди официалното обявяване на войната срещу България, в периода между 28 и 31 август 1916 г. румънците започват да обстрелват пунктове по българската територия и да устройват погранични провокации. Така например, на артилерийски обстрел е подложен гр. Русе, при което са дадени няколко цивилни жертви, а десетки са ранените. По заповед на ген. Кантарджиев – командващ на Варненския укрепен пункт, българските погранични части отвърщат на огъня и дори преминават граничната бразда, овладявайки селата Чаушкьой (дн. Ген. Кантарджиево) и Екрене (дн. Кранево). На 31 август, рота от 8-и пех. Приморски полк води ожесточено сражение отвъд границата, в района на стратегическия мост при с. Ново Ботево, намиращ се по жп линията Добрич - Девня, при което го овладява. Поставянето на моста под български контрол се оказва добър превантивен ход, даващ по-сетне възможност за превозването на първите подкрепления и муниции за бранителите на Добрич, както и за своевременно извозване на ранените към варненски болници.

Предстоящото включване на Румъния на страната на Съглашението не остава в тайна и за съюзниците от Централните сили. На 28 юли 1916 г. в замъка Плес е свикано съвещание на главнокомандващите на Германия, Австро-Унгария и България. По време на преговорите, австро-унгарският главнокомандващ ген. Конрад фон Хьотцендорф настоява Трета българска армия да форсира Дунава и да настъпи към Букурещ, преди още да е освободила Добруджа. Ген. Никола Жеков обаче се противопоставя на това намерение, защото то не отговаря на българския национален интерес. В крайна сметка е постигнато споразумение германо-австрийските части да атакуват Румъния от северозапад, а българската армия да настъпи решително в Добруджа. Едва след достигането на линията Черна вода – Кюстенджа се предвижда създаването на съюзни войски, които да форсират р. Дунав и се устремят към Букурещ. На по-късен етап съгласие да изпрати свои сухопътни войски срещу Румъния дава и Османската империя.

Ген. Стефан Тошев

За предстоящите военни действия срещу Румъния, българското командване определя Трета българска армия под командването на генерал-лейтенант Стефан Тошев. Тя е разположена по протежение на близо 200 километровата сухопътна граница между България и Румъния. В състава ѝ са включени 1-а пех. Софийска дивизия, 4-а пех. Преславска дивизия, една бригада от 6-а пех. Бдинска дивизия, която идва от Южния фронт, 1-а конна дивизия, в състав от шест кавалерийски полка и войските от т. нар. Варненски укрепен пункт (ВУП).

Още преди обявяването на войната, Трета българска армия е поставена в оперативно подчинение на фелдмаршал Август фон Макензен. В края на август 1916 г., малко преди началото на сраженията в Добруджа, между германския фелдмаршал и генерал Тошев възникват търкания, свързани с различните им виждания спрямо атаката на една от най-силно укрепените крепости в Европа – Тутракан. Българският генерал настоява усилията да бъдат насочени най-напред към овладяването на Тутраканската крепост, а едва след това към Силистра, защото смята, че едновременната атака на двете крепости би отслабила силите на армията му. В замяна на това германският военачалник застъпва виждането за едновременна атака на Тутракан и Силистра, но в крайна сметка е принуден да отстъпи пред железните аргументи на своя подчинен. Окончателният план за водене на боевете в Добруджа предвижда главният удар да бъде насочен към Тутракан от основните сили на армията в лицето на Преславската и Софийската дивизии, а към Силистра и Добрич да бъдат нанесени спомагателни удари, за да се попречи на румънското командване да изпрати подкрепления към крепостта. Освен това българският пълководец възнамерява да атакува и превземе светкавично Тутракан, преди още румънците да се опомнят и преди пристигането на съюзническите руски войски. Така той поема върху себе си цялата отговорност за осъществяването на Тутраканската настъпателна операция.

Преглед на войските преди навлизането в Добруджа

Друга част от Трета българска армия, съставлявана от войските на Варненския укрепен пункт и бригадата от 6-а пехотна Бдинска дивизия, включваща 35-и Врачански и 36-и Козлодуйски полкове, има за задача да действа в най-десния участък на фронта и да настъпи към Добрич. По принцип задачата на войските от ВУП е да охраняват Варна от евентуален руски морски десант, който въобще не е изключен, особено след руската морска бомбардировка над Варна, извършена на 14 октомври 1915 г. Генерал-майор Тодор Кантарджиев, назначен през пролетта на 1916 г. за командващ укрепения пункт не е привърженик на пасивните изчаквателни действия. Още преди началото на военните действия срещу Румъния, той сформира т. нар. „Варненски подвижен резерв“, чрез който смята активно да се включи в сраженията на Добруджанския фронт. В неговия състав първоначално влизат три пехотни дружини от 8-и пехотен Приморски полк, 1-а дружина от 48-и пехотен полк, както и три скорострелни батареи от 5-и артилерийски полк.

Най-сложна в логистично отношение е задачата на полковете от кавалерийската дивизия, които трябва да служат като връзка между двете пехотни групировки, както и да неутрализират неприятелските сили, изпратени към тях. Командващият 1-а конна дивизия генерал-майор Иван Колев, възпитаник на Военната академия в Торино, предприема редица нововъведения в кавалерията, които я превръщат в ефективна войскова единица, едно от които е въвеждането на конната артилерия.

Със своя исторически Манифест от 1 септември 1916 г. българският монарх Фердинанд обявява дългоочакваната война на Румъния. В документа ясно се посочват целите на нашата армия – „да срази коварния съсед и да освободи от робство нашите братя в Добруджа“. Настъплението на Трета българска армия започва рано сутринта на 2 септември 1916 г. по протежение на цялата 200 километрова граница от Дунав до Черно море. До края на деня прикриващите румънски подразделения са отхвърлени по целия фронт. Конната дивизия освобождава гр. Куртбунар (дн. Тервел) и прекъсва комуникациите между Тутракан, Добрич и Силистра. Втора бригада от Софийската дивизия влиза без бой в Аккадънлар (дн. Дулово) със задача да осъществи заслон откъм Силистра. На 3 септември, основните сили на армията стигат до подстъпите на Тутраканската крепост и постепенно стягат обръча около нея.

Със своя оперативна заповед № 17 от 3 септември 1916 г., генерал Тошев развива своя замисъл за атаката на крепостта, която трябва да започне в 8.00 часа на 4 септември. За общ командващ на ударната групировка войски при Тутракан е

назначен командирът на 4-а пехотна дивизия генерал-майор Пантелей Киселов. Тя включва силите на Преславската дивизия, една бригада от Софийската дивизия (1-а пехотна бригада, включваща 1-и и 6-и пехотни полкове), както и смесеният немско-български отряд (т. нар. Дунавски отряд) на майор фон Хамерщайн, състоящ се от 1 германска и 5 български пехотни дружини. Според заповедта главният удар се предвижда да бъде нанесен със силите на 4-а Преславска дивизия в южния сектор на румънската отбрана – в района на фортите с номерация 5, 6 и 7, докато отрядът на Хамерщайн трябва да проведе демонстративни действия пред западния сектор на крепостта в района на форт № 2, а бригадата от Софийската дивизия да нанесе спомагателен удар в източния сектор по посока на форт № 8.

В последните часове преди атаката се извършват редица дейности с оглед нейната максимално добра подготовка. Проучват се подстъпите към обектите за атака, провежда се артилерийско разузнаване и се уточняват целите за обстрел, издига се привързан балон за наблюдение и коригиране на стрелбата, изграждат се санитарни пунктове. Извършеното подробно разузнаване показва, че без подкрепата на тежката артилерия, целите няма да бъдат уязвени. И тъй като командирът на 2-и тежък артилерийски полк полковник Ангелов все още не е приключил с разстановката на тежката артилерия, атаката на крепостта е отложена за утрото на 5-и септември.

В 6.30 ч. на 5-и септември 1916 г., с продължителна артилерийска подготовка, започва атаката на Тутраканската крепост. С нея се цели разрушаване на фортификационните съоръжения и проправяне на проходи сред телените заграждения. Силата на българския огън разстройва напълно румънската отбрана. Потресаващото впечатление от огъня на нашата артилерия личи от донесенията на командващия гарнизона ген. Константин Теодореску до Щаба в Букурещ, че крепостта е обстрелвана от 305 мм оръдия, каквито всъщност при Тутракан няма.

В 8.00 часа започва и настъплението на пехотата, която тръгва напред с разветви знамена. Едновременно са атакувани западния, южния и източния сектори на крепостта. За по-малко от два часа, силите на 7-и Преславски полк и 31-и Варненски полк достигат до противниковите заграждения при форт № 7. Въпреки яростната съпротива на румънците и многото дадени жертви, след атака „на нож“ те помитат защитниците на форта и към 11.30 ч. го овладяват. Час по-късно след кръвопролитни ръкопашни схватки, полковете от 3-а бригада на Преславската дивизия поставят под български контрол и фортите № 5 и № 6.

На десния фланг на атаката, 1-и и 6-и пехотни полкове от Софийската дивизия, независимо от силния пушечен и артилерийски огън на противника, завладяват докъм 15 ч. фортите с номера 8, 9 и 10, а малко след това и напуснатите панически от румънците фортове № 11 и № 12, като се озовават пред втората линия на противниковата отбрана. Към 17 ч., отрядът на Хамерщайн успява да изгласка противника и от форт № 2. По този начин, до вечерта на 5 септември под български контрол се оказва първата отбранителна линия на противника, с изключение на двата форта по брега на р. Дунав, а противникът се оттегля на втората отбранителна линия.

Ген. Киселов сред офицери от 4-а пехотна Преславска дивизия

Българското настъпление към Тутраканската крепост е подновено в 6.00 ч. на 6 септември със заповед на ген. Киселов. Бойните действия се провеждат в гористи местности, с много препятствия и подготвени просеки, намиращи се под обстрела на вражеските картечници. Но нищо не е в състояние да спре устрема на българския войник, тръгнал да освобождава поробените си събратя. Във вихрен устрем частите на Преславската дивизия към обяд преодоляват и втората укрепителна линия на противника, достигайки гребена над самия град. Първа бригада от Шопската дивизия също успешно развива своето настъпление и привечер доближава до покрайнините на града.

Междувременно, българската артилерия достигайки до края на платото, започва с право мерене да унищожава румънските плавателни съдове по р. Дунав. Противниковите войски са обхванати от паника и се спускат към водите на реката за да търсят спасение. Понтонен мост така и не е бил изграден от румънското командване, което не е допускало, че крепостта няма да издържи българското нападение. Шлеповете и мониторите отплавали с ранени към румънския бряг така и не се завръщат повече и затова брега на реката посинява от тълпи румънски войници, отчаяно търсещи начини да преминат на другия бряг. Малцина от тях обаче успяват да се спасят. Сред първите напуснали крепостта е и нейният комендант ген. Константин Теодореску, който в 11.30 ч. напуска най-позорно полесражението, вместо да организира оттеглянето на войските си към Дунава или пък някакъв пробив към Силистра.

В 15.30 ч. е изпратено предложение за капитулация, написано на немски език и подписано от полковник Мърашеску, гласящо „Предавам се безусловно, заедно с моите офицери, войници и бойни припаси“. Генерал Киселов приема предложението за капитулация и в 18 ч. влиза триумфално в освободения Тутракан. Българската армия пленява 28 000 румънски войници, 480 офицери, както и цялото въоръжение на противника, като успелите да се спасят са не повече от 3 500 души. Нашите загуби възлизат на: загинали 57 офицери и 2442 войници и подофицери, ранени 169 офицери и 7623 войници и подофицери, безследно изчезнали 257 души или общо 10 548 убити, ранени и безследно изчезнали, което се равнява на близо 20% от числеността на

атакувалите крепостта. Германските загуби възлизат на 2 убити офицера и 33 войника, а ранените са 74.

Така само за 33 часа крепостта, която румънският командващ 3-а армия генерал Аслан нарича „моят малък Вердюн”, е в български ръце. Тутраканската операция се превръща в един от върховете на българската бойна слава.

На 6 септември 1916 г., съсредоточените край Тутракан български войски водят още една знаменателна битка, която е от изключителна важност за крайната победа. Осъзнавайки тежкото положение на гарнизона в Тутракан, командващият Трета румънска армия ген. Михаил Аслан, разпорежда на ген. Басарабеску – командващ на разположената в Силистра 9-а пехотна дивизия, оставена до този момент в необяснимо бездействие, незабавно да настъпи с бърз марш към Тутракан, като удари в гръб българските войски атакуващи крепостта. Ударът на румънците е пресрещнат от Трета бригада на Софийската дивизия, състояща се от 41-и и 42-и пехотни полкове под командването на полк. Атила Зафиров. Последният разполага своите сили между селата Арабаджии (дн. Коларово) и Сарсънлар (дн. Зафирово), преграждайки пътя на румънците към Тутракан. След челен сблъсък между двете войски, противникът масово отстъпва в паническо бягство, захвърляйки безразборно своето оръжие и муниции. В това време на полесражението се появява и 9-и конен полк, който започва обстрел със силен картечен огън. На бойното поле остават труповете на над 1200 румънци, докато българските загуби в тази битка възлизат на двама убити офицера и 133 войници.

Разбитите при Сарсънлар части от 9-а румънска дивизия не само че не успяват да окажат ефикасна помощ на Тутраканския гарнизон, но и обхванати от панически хаос, те опразват без бой другият укрепен пункт на румънската отбрана в Добруджа – Силистренската крепост. Но преди това, безсилни да се противопоставят на българските войски, те изливат злобата си върху мирното българско население. Добруджанските села Брадвари, Сребърна, Бабук и Срацимир са подпалени, а десетки невинни българи – поголовно изклани. На 9 септември 1916 г. подразделения от 1-а Софийска дивизия и 9-и конен полк са тържествено посрещнати от силистренските жители с развети български знамена и песента „Мила Родино“.

Не по-малки са успехите, които войските от Трета българска армия постигат в десния, спомагателен фланг на Добруджанския фронт. След като на 2 септември частите на Конната дивизия освобождават гр. Тервел, на 3 септември те водят своята знаменателна битка при селата Кочмар и Карапелит. Командващият 19-а пехотна румънска дивизия ген. Аргиреску, съсредоточена в Добрич, решава да си върне обратно контрола над гр. Тервел. Една силна неприятелска колона, съставена от шест пехотни батальона, артилерия и кавалерия настъпва откъм Добрич. Узнавайки за придвижването на колоната, ген. Колев мигновено разработва план за действие. С частите на 1-а конна бригада (Лейбгвардейския и 1 конни полкове) и с придадените към дивизията му две дружини от 16-и пех. Ловчански полк, той изненадващо пресреща авангарда на противниковата колона при местността „Казанчаир” край с. Кочмар, състоящ се от две пехотни дружини. Докато ловчанци притискат със своя огън противника фронтално, конната батарея започва безмилостно да го коси, а двата конни полка го обхващат в обръч и предприемат вихрена и неудържима атака. Ударът е толкова непощаден, че след половинчасова сеч на бойното поле остават да лежат над 600 изклани румънци, а други 700 са пленени. През това време основните сили от румънската колона, наблюдавайки безпомощно гибелта на своя авангард, започват да се оттеглят обратно към Карапелит и Добрич. Наблюдавайки зорко развоя на боя, ген. Колев насочва към тях своя 6-и конен полк, който се врязва в обезумялата и панически отстъпваща тълпа. Само падането на нощния мрак спасява противника от

още по-голям разгром. Общите загуби на румънците в този ден възлизат на повече от 800 души убити и над 1200 пленени.

Ген. Кантарджиев

Ген. Колев

Междувременно, на същия ден 3 септември, предният отряд на Варненския подвижен резерв се насочва към Добрич и води бой с румънците при с. Баладжа (дн. Стожер), намиращо се на 15 км от града. След няколкочасов бой противникът е отхвърлен на север, а в развалините на опожареното село войниците на ген. Кантарджиев се натъкват на над 50 трупа на старци, жени и деца, зверски убити от румънците.

Сутринта на 4 септември 1916 г., след като става ясно, че атаката на Тутракан ще бъде отложена за следния ден, командването на Трета българска армия решава, че моментът за овладяването на Добрич е настъпил. Със заповед № 4251 на Щаба на армията се предвижда настъплението към града да стане едновременно от различни посоки – от юг на т. нар. „подвижен резерв“ на ВУП, а от запад – на Втора бригада от 6-а пехотна Бдинска дивизия. До сражение обаче така и не се стига. Под впечатлението от погрома при Кочмар и схватката при Стожер, на 3 септември вечерта ген. Аргиреску заповядва на своята дивизия да се оттегли без бой. В късния следобед на 4 септември войските на ген. Кантарджиев влизат в опразнения от румънците град, възторжено посрещнати като освободители от неговите жители. Радостта от свободата обаче е помрачена от зловещата находка, открита в една от градските пекарни до жп гарата – обезобразените трупове на 57 мирни добрички граждани. Привечер до целта си достига и бригадата от Бдинската дивизия, която се установява западно от града – в района на с. Суютчук (дн. кв. Рилци)

По заповед на румънското командване отстъпилата от Добрич 19-а пехотна дивизия е придадена в подчинение на 47-и руски корпус начело с ген. Андрей Зайончковский. Рано сутринта на 5 септември 1916 г., разчитайки на численото превъзходство на своите войски, той започва операция по повторното овладяване на Добрич. Първи удара на противника поемат варненските войски, разположени на 3-4 км северно от града, без обаче да имат възможността, предварително да подготвят своите позиции. До обяд малочислените бранители на града отблъскват успешно няколко масирани атаки на руската кавалерия и румънската пехота. Зайончковский прави опит да обходи приморци по фланговете им, но поради добрата координация между варненските войски и бдинци тези намерения са осуетени. По настояване на

генерал Кантарджиев една дружина от 35-и Врачански полк е изпратена към неговия десен фланг. В същото време 36-и Козлодуйски полк оказва навременна и ефикасна подкрепа по левия му фланг, настъпвайки от с. Суютчук в тила на атакуващия Добрич противник.

Кланетата в с. Сребърна, Добруджата.

Съдейки по данните от разузнаването и характера на боевете край Добрич, Щабът на Трета армия прави заключението, че през следващите дни тук ще се развият още по-сериозни действия. Затова са взети незабавни мерки за стабилизиране отбраната на града. Разпоредено е пристигащият от Южния фронт 53-и пехотен полк от 7-а Рилска дивизия, вместо на гара Каспичан, да бъде разтоварен направо в Добрич. Началникът на варненските войски е упълномощен, ако намери за нужно, да изтегли още пехотни и артилерийски части от района на ВУП. Предвид сериозността на ситуацията, е решено войските при Добрич да бъдат поставени под общо командване. За началник на войските в региона на Добрич е назначен генерал-майор Кантарджиев.

През нощта срещу 6 септември 1916 г. по жп линията Девня – Добрич пристигат първите подкрепления. Освен 53-и полк, тук са докарани още една пехотна дружина от 4-и маршеви полк, скорострелни батареи и рота от 15-а погранична дружина – всички от състава на ВУП. Новите попълнения заемат местата на 35-и и 36-и пехотен полк, които пък получават заповед да се съсредоточат в района на селата Осман факъ (дн. Козлодуйци) и Чакърча (дн. Врачанци), откъдето в случай на нужда да съдействат на варненските войски.

На 6 септември следобед боевете край Добрич са подновени с нова сила. От района на с. Каралез (дн. с. Царевец) настъпват частите на 61-а руска пехотна дивизия под командването на ген. Симански, както и 19-а румънска дивизия на ген. Аргиреску. Въпреки яростната съпротива на варненските войски, значително превъзхождащият ги противник достига само на 150-200 м от позициите им. Предвид тази опасна близост, командващият армията предупреждава генерал Кантарджиев да вземе ефикасни мерки срещу едно евентуално нощно вражеско настъпление. Време за колебание няма. Затова варненските войски незабавно предприемат мощна

контраатака „на нож“, в резултат на която руските вериги са отблъснати назад с големи загуби. По същото време войските от десния участък на позицията на варненци водят бой при с. Гелинджик (дн. с. Победа) с шест руско-румънски пехотни дружини. Ген. Кантарджиев издава заповед селото незабавно да бъде отнето от противника. През нощта атаката е от три страни и противникът е отблъснат. Постигнатият успех обаче е заплатен твърде скъпо: тежко ранен е полковник Минков – командир на 8-и Приморски полк, който по-късно почива от раните си в Александровска болница в София. Дочувайки артилерийската канонада откъм позициите на варненските войски, командирът на 35-и пехотен Врачански полк полковник Васил Таслаков, без да чака заповед, решава да „отиде на изстрел“. Той насочва основните сили на полка си към с. Ези бей (дн. с. Паскалево), откъдето да удари във фланг настъпващите към Добрич руско-румънски войски. По този начин врачанци разширяват полесражението на запад и поемат част от вражеския удар.

Полк. Минков

Подполковник Д. Чолаков

Превземането на Тутракан на 6 септември 1916 г. от частите на Трета българска армия съществено променя ситуацията на Добруджанския фронт. След загубата на крепостта румънското командване издава нареждане корпусът на Зайончковский да прекрати боя и да се оттегли на север. Малко по-късно обаче, руският генерал получава втора заповед, отменяща първата. При това положение той решава да атакува Добрич на 7 септември сутринта само с частите на 61-а руска дивизия и сръбската доброволческа дивизия. Като резерв в района на с. Армутлий (дн. с. Крушари) - Азаплар (дн. с. Полковник Дяково) той оставя 3-а руска кавалерийска дивизия.

Най-критичните и решаващи боеве за отбраната на Добрич се разиграват на 7 септември 1916 г. Рано сутринта, след силен артилерийски огън, с превъзхождащи сили неприятелят атакува по цялата дължина на фронта. Намерението на Зайончковский е да направи демонстративно настъпление срещу позициите на варненските войски, а с основната част от корпуса си да унищожи съпротивата на бдинци. Първоначално атаката на русите се насочва срещу врачанци, останали само с две дружини. За кратко време те претърпяват големи загуби. Сред убитите е и командирът на 1-а дружина – подполковник Димитър Чолаков. За да облекчи

положението на полка, командирът на дивизията заповядва на козлодуйци да ударят във фланг настъпващия срещу врагци противник. Изненадващо обаче във фланга на 36-и Козлодуйски полк, намиращ се на 2 км северно от с. Осман факъ, се връзва цялата сърбо-хърватска дивизия, в резултат на което полкът поддава назад, губейки близо 30% от личния си състав. Ранен е и командирът на полка – полковник Константин Гладичев.

След отстъплението на 36-и Козлодуйски полк положението на врагци сериозно се влошава, но въпреки това те не напускат позицията, която бранят. За да защити застрашеното си ляво крило, вследствие на оттеглянето на козлодуйци, полковник Таслаков хвърля последния си резерв - две зле въоръжени роты от 6-а пионерна дружина. Под напора на руснаците, давайки много жертви, пионерите отстъпват към с. Чакърча. Решаваща за изхода на битката се оказва намесата на 1-а конна дивизия, която на 7 септември се намира доста далеч от мястото на полесражението - в района на селата Клиседжик (дн. с. Алцек) и Чаир махле (дн. с. Хитово), т.е. на около 35 км северозападно от града. След като узнава за критичното положение на защитниците на Добрич, отново без да дочака заповед от Щаба на армията, генерал Колев взема решение да насочи цялата мощ на своята дивизия към града. Това е много рискован ход, но обстановката го налага. Талантливият военачалник правилно преценява, че загубата на Добрич би открила пътя на противника към Варна, а това би имало фатални последици за изхода от боевете на Добруджанския фронт. Освен това българската конница трябва да извърши няколкочасов флангов марш буквално пред погледа на 3-а кавалерийска руска дивизия. Като странично прикритие срещу руснаците генерал Колев оставя само слаби конни разезди. В късния следобед на 7 септември, конната дивизия заедно с две дружини от 16-и пех. Ловчански полк стоварва изненадващ и мощен флангови удар върху сърбо-хърватската дивизия при с. Голямо Чамурлий (дн. с. Смолница), която се огъва и започва да отстъпва. Паниката и безредието обхващат противниковите сили и пред фронта на варненските войски. Претърпели сериозни загуби, те се оттеглят в пълн безпорядък далеч на север.

Общият брой на загиналите български войници и офицери в тридневните сражения на Добричката епопея е 1013 души, докато загубите на противника са неизвестни, но при всички случаи те надхвърлят многократно българските. Една от най-отличителните черти на тази битка е масовото включване на добричките граждани в битката, нещо което няма аналог в българската история.

Същевременно, активно в сраженията на Добруджанския фронт се включват и частите на младия български военноморски флот. По това време той разполага само с няколко миноносеца, брегова артилерия и една портова дружина. Вечерта на 5 септември 1916 г., моряци от портовата дружина, натоварени на плавателни съдове, осъществяват първият в българската морска история десант, овладявайки по безкръвен начин градовете Балчик и Каварна.

С успешното приключване на боевете от Добричката епопея е провален планът на румънското командване за пренасяне на бойните действия на българска територия и настъпление към Варна. Същевременно сраженията край Добрич ангажират многократно превъзхождащ по численост противник – обстоятелство, което безспорно облекчава действията на българските войски при Тутракан. Успехът при Добрич, както и овладяването на двете крепости Тутракан и Силистра, се оказват най-мощните и разгромни победи на българското оръжие още в първите дни на войната на Добруджанския фронт. Те осигуряват огромно морално-психологически предимство над разколебания противник и до известна степен обуславят победния ход

на Трета българска армия и в Северна Добруджа през следващите месеци до края на 1916 г.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА:

1. Архивни документи от Държавен военно-исторически архив в гр. В. Търново;
2. История на Добруджа. Т. 4. В. Търново, 2007;
3. Тошев, Стефан. Действията на Трета армия в Добруджа през 1916 г. Фототипно издание. С., 2007;
4. Кантарджиев, Тодор. Варна – Баладжа – Добрич. С., 1924;
5. Кисьов, Александър. Генерал Иван Колев и действията на 1-а конна дивизия в Добруджа през 1916 г. С., 1928;
6. Пътят на 36-и пехотен козлодуйски полк във войните. Фототипно издание. Козлодуй, 2012;
7. Таслаков, Васил Г.. 35-и пехотен Врачански полк във всеобщата европейска война. Враца, 2018;
8. Генерал-лейтенант Иван Колев – добруджанският герой. Сборник в две части. С., 2008;
9. Бойчев, Петър. Тутраканската епопея. Силистра, 2003;
10. Добричката епопея. Историко-библиографски справочник. Добрич, 2006;
11. Узунов, Красимир. Епопеята на Добруджа. С., 2016.